



**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ**

**ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ “ МИЛЛИЙ ҒОЯ , МАЪНАВИЯТ АСОСЛАРИ ВА ҲУҚУҚ
ТАЪЛИМИ “ ЙУНАЛИШИ**

КУРС ИШИ

МАВЗУ: Ma’naviyatning - jamiyatda tutgan o’rni



Бажарди: Sulaymonov K

Текширди: Tursunov F

Тошкент-2013

Ma'naviyatning - jamiyatda tutgan o'rni

Reja:

KIRISH

I Bob. Ma'naviyat tushunchasining mohiyati va ta' rifi.

1. Ma'naviyat taraqqiyotning mezonlari.
2. Islom Karimov asarlarida ma'naviyat va jamiyat, ular orasidagi aloqadorlik

II Bob. Ma'naviyat va jamiyat.

- 1.Ma'naviyatning jamiyat hayotidagi o'rni.
2. Ma'naviyatning siyosat, xuquq va xokimiyatdagi o' rni.

Xulosa.

Foydalanilgan adabiyotlar;

O'qituvchi ma'naviyat tushunchasini bayon etar ekan, oxirgi yillar mobaynida ko'pchilik ziyolilarimiz ma'naviyat nima degan savolga javob izlab, qizg'in izlanish ishlari olib borayotganliklarini aytish joiz bo'ladi. Bunga sabab ma'naviyatning ko'p qirrali tushuncha ekanligidir. U inson faoliyatining barcha qirralarini, uning yaqqol ko'zga tashlanuvchi zohiriy va yashirin, ichki ruxiy - botiniy tomonlarini ham qamrab olganligidadir. Hozirda matbuotda ushbu mavzuga bag'ishlab ko'plab maqola va mulohazalar e'lon qilinmoqda, kitoblar chop etilmoqda. Ochig'ini aytish kerak, bu so'z, bu tushuncha «sovetlar tuzumi davrida» ko'p ham tilga olinmas, muhokama qilinmas edi. Albatta, bu holatning o'z sabablari mavjud bo'lgan. Bular haqda keyingi maruzalarimizda alohida to'xtaymiz.

O'qituvchi, avvalo, ma'naviyat - insonni jamiki boshqa mavjudotlardan ajratib turishini alohida uqtirib o'tishi lozim. Inson - tabiatning, barcha mavjudotning gultoji deyilganda uning ushbu xislati, ya'ni yuksak ma'naviyat egasi bo'la olish imkoniyati nazarda tutiladi. Bu imkonni boshqa jonzotlarda ko'rmaymiz.

Moddiy narsalar odamga jismoniy oziq va quvvat bersa, ma'naviyat unga ruhiy oziq va qudrat bag'ishlaydi. Faqat moddiy jihatdan ta'minlanish bilan kifoyalanish - ongsiz va ruhsiz maxluqotlarga xos. Ma'naviyatga intilish esa ruh va ong egasi bo'lmish odamzotgagina xos fazilatdir. Ma'naviyat odamning ruhiy va aqliy olami majmui kabi murakkab ijtimoiy xodisadir.

Yuqorida aytganimizdek, ma'naviyat juda keng qamrovli tushuncha bo'lib, uni bir jumlada ifodalash nihoyatda mushkul.

Ma'naviyat ko'proq inson qalbiga, botiniy tomoniga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Shu ma'noda ma'naviyat inson qalbidagi ilohiy bir nur sanaladiki, bu ilohiy nur hech bir jonzotda yo'q. Ma'naviyat shunday sehrli tilsimki, uni tugal yechishga bashar qudrati yetmaydi. SHunday ekan, o'qituvchi dars davomida «ma'naviyat» tushunchasiga bir yo'la mukammal ta'rif berishga urinmasligini, mavzuga muqaddima tarzida yondashib, uning ba'zi jihatlarini aks ettiruvchi ta'riflarni berib o'tishini maslahat beramiz.

Bu borada ham Prezidentimiz Islom Karimovning nazariy qarashlariga, milliy qadriyatlarimizni, tarixiy va madaniy merosimizni tiklash borasidagi amaliy faoliyatlariga tayanishimiz, uni o'zimiz uchun dasturulamal qilib olishimiz maqsadga muvofiq. Yurtboshimiz «Turkiston» gazetasi muxbirining savollariga javoblarida, ma'naviyat ham borliq, tabiat, jamiyat kabi uzluksiz harakatdagi jarayon ekanligini, inson fikri, tafakkuri, his-tuyg'usi tinim bilmaganidek, ularning mahsuli bo'lmish ma'naviyat ham doimo o'zgarish va yangilanishda bo'lishini uqtirib: «Ma'naviyat avvalambor odamni ruhan poklanishga, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, inson ichki dunyosini, irodasini baquvvat, iymon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan kuch...^[1]» deb ta'riflagan edilar. Bu ta'rifda inson faoliyatining barcha ma'naviy qirralari qamrab olingan bo'lib, biz bundan buyon ma'naviyat haqida so'z yuritganimizda unga metodologik asos sifatida tayanamiz.

Keyingi paytlarda ma'naviyatga oid e'lon qilinayotgan maqolalarda, o'tkazilayotgan anjumanlarda «Ma'naviyat» tushunchasiga ta'rish berish, uning jamiyat, inson va millat taraqqiyotidagi o'rniga katta e'tibor qaratilmoqda.

Xususan, taniqli faylasuf A.Jalolov «¹Mustaqillik ma'suliyati» asarida «Ma'naviyat insonning zot belgisi, uning faoliyatining ajralmas tarkibiy qismi, ongi, aql-zakovatining mahsuli»^[2], - deb ta'riflagan. «Hayot falsafasi va falsafa hayoti» maqolasida bu ta'rifni yanada kengaytirib, mukammalroq tarzda quyidagicha ta'riflaydi: «Ma'naviyat – inson faoliyatining ruhiy mazmuni bo'lib, kishilar uning vositasida o'zlarini anglaydilar, jamiyatni, tabiatni, ularning mavjudligi hamda taraqqiyoti xususiyatlarini o'rganadilar, qonunlarini kashf etadilar va ularga tayanib, o'z turmush sharoitlari, amaliy faoliyatlari muammolarini hal etadilar»^[3]. Muallif o'z fikrini davom ettirib, ma'naviyatsiz hayotni qorong'i bir xonaga o'xshatadi.

Ko'rinadiki, bir muallifning o'zi ma'naviyatni ta'riflashga turlicha yondashadiki, bu ham ma'naviyatning ko'p qamrovli tushuncha ekanligini ko'rsatadi.

«Vatan tuyg'usi» kitobining mualliflari «Ma'naviyat - jamiyatning, millatning va yoki ayrim bir kishining ichki hayoti, ruhiy kechinmalari, aqliy kobiliyati, idrokini mujassamlashtiruvchi tushuncha»^[4], - deb ta'riflaganlar.

Bundan tashkari bir qator olimlarimiz anjumanlarda qilgan ma'ruzalarida «ma'naviyat – insondagi axloq, odob, bilim, ilm, iymon, ixlos va insoniyat kamoloti uchun ijobiy ta'sir qiluvchi tizim yoki ma'naviyat - insonning aqliy, axloqiy, ilmiy, amaliy, mafkuraviy qarashlar yig'indisi xisoblanib, diniy va dunyoviy qarashlarining aks etish darajasidir», deb ta'rif berib kelmoqdalar. A. Erkayevning fikricha, «Ma'naviyat – insonning ijtimoiy-madaniy mavjudot sifatidagi mohiyatidir, ya'ni insonning mexr-muruvvat, adolat, tug'rilik, sofdillik, vijdon, or-nomus, vatanparvarlik, go'zallikni sevishtirish, zavqlanish, yovuzlikka nafrat, iroda, matonat va shu kabi ko'plab asl insoniy xislatlari va fazilatlarining uzviy birlik, mushtaraklik kasb etgan majmuidir»^[5].

Ma'naviyat muammosi bilan anchadan buyon shug'ullanib kelayotgan olimlarimizdan biri M.Imomnazarov mazkur masalaga bag'ishlab ikkita kitob chikardi. Muallif birinchi kitobida «Ma'naviyat inson qalbidagi ilohiy nur...»^[6], - deb yozgan bo'lsa, ikkinchi kitobida «Ma'naviyat - inson qalbida, ko'ngil ko'zgusida aks etgan xalikat nuridir, deyilgan ta'rif darhaqiqat, sufiyona ramziy ta'rifdir, zotan boshqacha ta'rif bu cheksiz mohiyatni cheklab kuyadi»^[7], - deb yozadi.

Ə. Yusupov insonda mavjud bo'ladigan hamma xislatlar emas, balki ijobiylarigina ma'naviyat bo'la olishini ko'rsatib: «Ma'naviyat - inson axloqi va odobi, bilimlari, iste'dodi, qobiliyati, amaliy malakalari, vijdoni, iymoni, ə'tiqodi, dunyoqa rashi, mafkuraviy qarashlarining bir-biri bilan uzviy bog'langan, jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etadigan mushtarak tizimdir»^[8], - deb ta'riflaydi.

Albatta, yuqorida keltirilgan fikrlarning hammasida ham ma'naviyatning ko'pgina qirralari o'z ifodasini topgan va ularda mualliflar o'zlarining nuqtai-nazarlarini bildirganlar, ammo ularda inson salohiyatini ustirish masalasi etibordan chetda qolganligi ko'rinadi. Hali yana ko'plab olimlarimiz ma'naviyat tushunchasiga o'z munosabatlarini bildiradilar va ana shu bildirilgan turli fikrlar asosida umumiy mukammal ta'rif shakllanadi, degan umiddamiz.

Haliga qadar ma'naviyat tushunchasiga mukammal ta'rif shakllanmaganligi sabab uning keng qamrovli, murakkab va ayni vaqtda «sodda» tushuncha ekanligida. Ma'naviyat ko'proq insonning ichki, botiniy, yashirin dunyosini aks ettirishdir. Inson ichki, botiniy dunyosi esa gavhar to'la tubsiz dengiz singaridir. Bu dengizdan qancha gavhar olsangiz tugamagani singari inson ichki dunyosi ham tubsiz, rang-barang tarzda namoyon bo'ladi. Inson qalbiga, botiniy dunyosiga qanchalik chuqur kirib borsangiz, shunchalik turli-tumanlik bilan toblanib, o'zining yangidan-yangi kirralarini namoyon etadi. Mana shuning uchun ham ma'naviyat tushunchasiga mukammal, xar ta'raflama to'liq ta'rif berish mushkulroq.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ma'naviyat – **insonning ruhiyatini, uning o'z-o'zini anglashi, didi, farosati, adolat bilan razillikni, yaxshilik bilan yomonlikni, go'zallik bilan xunuklikni, vazminlik bilan joxillikni ajrata bilish qobiliyatini, aql-zakovatini, yuksak maksad va g'oyalarni qo'ya bilish, ularni amalga oshirish uchun harakat qilish va intilish salohiyatidir**, - deb ta'rif berish o'rinli deb hisoblaymiz. Albatta, bu ta'rif eng oxirgi, qiyomiga etgan, mukammal deb, aytishimiz mumkin emas.

I.A. Ka rimov aytganidek, ma'naviyat – taqdirning ehsoni emas. Ma'naviyat inson qalbida kamol topishi uchun u qalban va vijdonan, aql va qo'l bilan mehnat qilishi kerak^[9].

Ma'naviyat inson tug'ilishida ona suti, uning allasi, mehri, ajdodlar qadriyatlari ta'siri ostida shakllanadi. Uning shakllanishida oiladagi muhit, jamiyatdagi hamjihatlik, davlat olib boradigan siyosatdagi adolatparvarlik va insonparvarlikning qay darajada amal qilinishi asosiy o'rinni egallaydi.

Ma'naviyatning moddiy kuchga aylanishi har bir insonning hatti-harakatlarida, o'z oilasi, millati va Vataniga bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladi. Yuqorida aytganimizdek, uning shakllanishida ota-ona, inson yashayotgan atrof-muhit, milliy, diniy qadriyatlar, jamiyatdagi insonparvarlik va adolatparvarlik siyosati muhim ahamiyatga ega.

Odam ota-onadan tug'iladi, ammo uning axloqi, odob borasidagi fazilatlarini, ya'ni ma'naviy dunyosi jamiyatda, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy munosabatlar ta'sirida shakllanadi. Insonning ma'naviy olami asosan ijtimoiy taraqqiyotning mahsuli bo'lsa ham, u o'z navbatida, jamiyat tarakkiyotiga nixoyatda katta ta'sir ko'rsatadi, uni belgilab beradigan omillardan biri sanaladi. Odamlarda axloq, odob, imon, vijdon, halollik, mehnatsevarlik, baynalmilalchilik, insonparvarlik e'tiqodi, vatanparvarlik, milliy va insoniy g'urur tuyg'usi, burch va mas'uliyatni his qilishi qanchalik kuchli, yuqori bo'lsa, jamiyat tarakkiyotining zaminlari ham kengayishiga, tinchlik, osoyishtalik, hamjihatlik barqaror bo'lishiga olib keladi.

Islom Ka rimov Oliy Majlisning Birinchi chakiri, Birinchi sessiyasida so'zlagan nutkida: «Tarakkiyot takdirlini ma'naviy jixatdan etuk odamlar xalkiladi. Texnikaviy bilim, murakkab texnologiyani e'gallash qobiliyati ma'naviy barukamollik bilan, mustakil tafakkur bilan birga bo'lishi kerak. Aqliy zakovat va

ruxiy-ma'naviy salohiyat - ma' rifatli insonning ikki kanotidir»^[10], - deb ku rsatgan edi.

Jamiyat ta rakkiyotining xa r bi r yangi boskichi kishila rning ma'naviy kamolatida xam yangi dav rning yo'zaga kelishidir. Ma'naviyatsiz adolatli, yo'qsalish imkoniyatiga ega bulgan jamiyat bulmaganidek, jamiyatsiz ma'naviyat xam rivojlanishi mumkin emas.

Jamiyatning iktisodiy, ijtimoiy-siyosiy soxala rida mavjud bulgan muammola rini ma'naviyatni rivojlanti rish, unga tayanish o rkali xal etish mumkin.

Ma'naviyat millatni ta rakkiyotga etaklovchi, davlatning kud ratini oshi ruvchi muxim omil sanaladi. CHunki kae rda, kaysi mamlakatda ma'naviyat yo'qsak da rajada bulsa, usha joyda, usha mamlakatda joxillik, xasadguylik, bepa rvolik, xudbinlik, yalkovlik, manmanlik, tekinxu rlik, giybat kilishlik, ku rolmaslik, yovo'zlik, tuxmat kilish kabi salbiy illatla r, ma'naviyatsizlik ku rinishla riga u rin kolmaydi.

Ma'naviyat xa r doim ma' rifat bilan uygun xolatda rivojlanib bo radi. Ma' rifat - bilish, bilim, tanish va ma'lumot, - degan ma'noni anglatadi.

Insoniyatning bi r jamiyatdan ikkinchi jamiyatga, bi r ta rixiy dav rdan ikkinchi bi r yangi ta rixiy dav rga utishi ma' rifatpa rva rlikdan boshlanadi. Zamonaning, millatning eng etuk, ongli, ok-ko rani tanigan, fidoyi, elim, yu rtim deb yashovchi, o'zokni ko'zlovchi ma'naviyatli kishila ri ma' rifatpa rva rlik bilan shugullanganla r. CHunki, ma' rifat - ma'naviy ka ramlik, ku rkuv va xadikni ba rta raf etadi, insonga bekiyos iloxiy kud rat, mislsiz salohiyat baxsh etadi. Mamlakat, millatning ozodligi - uning ma' rifiy uygokligidadir. Odamzod naslining ulugligi esa bilimdan.

Bilingki, bilim va ma'naviyat uylab ku rilsa, misoli bi r jilov. U insonla rni ba rcha yomon, ya ramas ishla rdan, ya'niki ma'naviyatsizlikla rdan tiyib tu radi. SHu tufayli ota-bobola rimiz, avlod-ajdodla rimiz doimo ma' rifat va ma'naviyatga intilib yashaganla r. Ula r ma'naviyat va ma' rifat chi rokla rini mash'ala singa ri yokkanla r. Yo'qsak ma'naviyat va ma' rifat tufayli Tu ron zamin e r yo'zida shux rat kozongan.

P rezidentimiz Islom Ka rimovning mamlakatimizda ma'naviyat va ma' rifatga katta e'tibo r be rayotganlikla rining asosiy sababi xam ana shu ma'naviy zaminla rni kayta tiklash o rkali ta rakkiyotga e rishish mumkinligini ku rsatishidir. Oliy Majlisning XIV sessiyasida kilgan ma' ro'zala rida ta'kidlaganla ridek, 2005 yilga kada r respublikamizda 1611 ta kasb-xuna r kolleji va 181 akademik liqeydan ibo rat bulgan u rta maxsus va kasb-xuna r ukuv yu rtla rining zamonaviy ta rmokla rini bunyod etish rejalashti rilgan^[11].

O'kituvchi ma'rifat va ma'naviyatlilik, uning inson, jamiyat xayotidagi axamiyati ustida fik r yu ritish ja rayonida, yana bi r na rsaga, chunonchi ma' rifat va ma'naviyat, ma'naviyatlilikning nisbati masalasiga xam e'tibo r be rishi lozim.

Ma'naviyatli odamlarning xammasi xam doimo ma'rifatli, shu bilan birga ma'rifatli, ilmiy kishilarning xam xammasi yo'qsak ma'naviyatli bulave rmaganlar. SHunday kishilarga karama xakli ravishda olim bulibti-yu, ammo odam bulmapti ibo rasi ishlatiladi. Boshkacha aytganda insonlar bo'rkii, olim emas. Bulmasa bulmas, ammo ma'naviyati yo'qsak. Olimlar bo'rkii, inson zotiga loyik emas. Bunisi ogi r. Ular dan elga, yu rtga foyda yo'q. SHuning uchun xalqimiz: «Olim bulma - odam bul», - ibo rasini ishlatib kelgan. Bu ma'naviyat va ma'rifat bir-biri rini inkor etadi degani emas. Aksincha, ma'naviyat va ma'rifat bir-biri riga chamba rchas boglikdi r. Ular bir-biri rini kuvvatlab, o'zaro taraqqiylanib rivojlanib bo radi.

Zaminimizda kamol topgan, el-yu rtga tanilgan buyo'q zotlar, komil insonlar o'zlarida ma'naviyat va ma'rifatni yo'qsak da rajada mujassam etgan allomalar bulganlar. SHundan kelib chikib, aytish mumkinki, xozirgi davrda milliy kamolot yuli, komil insonni, soglom avlodni voyaga etkazish yuli mana shu yul, bundan boshka yul yo'q.

Ma'naviyat va ma'rifat xalqimizning, millatimizning kelajagi uchun suvday va xavoday zarur.

Ma'naviy va ma'rifiy taraqqiyot bir-biri rini olib bo rish taraqqiyot takozosi. Ular ni boshka-boshka olib bo rib bulmaydi...

Ma'naviyat xam o'zining bir kato r katego riyalariga – tushunchalariga va rivojlanish konuniyatlariga egadir. Uning tushunchalariga shaxsning o'z-o'zini anglashi, bilimdonlik, kalbi tozalik, saxiylik, samimiylik, xayrixohlik, iymonlilik, xalollik, etikodlilik, diyonatlilik, poklik, mex r-shafkatlilik, vijdonlilik, rostguylik, adolatparvarlik, ota-onaga xurmat, oilaga sadokat, vafodorlik, tug rillik va boshkalar; millatning vakili sifatida: milliy o'z-o'zini anglash, milliy gurur, millatparvarlik, vatanparvarlik, millat takdiga nisbatan mas'uliyatni, milliy manfaat ustivorligini xis etish, milliy til, milliy tarix, adabiyot, san'at, urfodatlar, an'analar, kadriyatlar, davlat tizimiga xurmat, konunlarga xurmat va itoatkorlik, vazminlik, o'z kasbining moxi r ustasi bulish, mamlakat ichki va tashki faoliyatidan xabar dor bulish va uni kullab-kuvvatlash, mamlakat ijtimoiy, siyosiy, iktisodiy, ma'naviy xayotida faollik va boshkalar kii radi.

Ma'naviyatning yo'qorida keltirilgan tushunchalaridan kuringib turibdiki, ma'naviyat xar bir insonning millat, jamiyat, davlat xayoti, insonlararo buladigan va ijtimoiy xayotga nisbatan buladigan munosabatlarini o'z ichiga oladi.

Yo'qoridagilar dan tashkari, ma'naviyatning boshka bir kato r tushunchalarixam bo r. Bu erda gap ularning xammasi ustida tuxtash xakida emas, balki ma'naviyatning kup kii rali, keng kamrovli ekanligi, u inson ongi, ruxiyati, ichki dunyosining saloxiyati, xatti-xarakatlarikabi bir kato r masalalar ni o'z ichiga olishini tushunib etish xakida bo rmokda. Ma'naviyatni chukur taxlil kilishda ana shu kursoratilgan tushunchalar ni uygun xolda taxlil kilish maksadga muvofik buladi.

Ma'naviyat rivojlanishi xam ma'lum konuniyatlariga tayanadi. Ga rchand bunday konuniyatlar bi r necha yunalish va ja rayonlarini o'z ichiga olsa xam, ularni yirik guruhlarga ajratish mumkin.

Birinchi guruhlarda shaxs, millat yoki jamiyatning ichki salohiyati bilan bogliq bulgan konuniyatlar kildir. YA'ni shaxs, millat yoki jamiyatning ichki salohiyati mustaxkam, zaminlari chukur bulishi ma'naviyat rivojlanishining asosini tashkil kiladi. Agar ichki salohiyat nochor bulsa, shaxs barkamollik darajasiga, millatning o'z bi r butunligini saklashga va ayni paytda jamiyatning yo'qsak taraqqiyot pogonasiga erishishiga salbiy ta'siri kiladi. Yana xam anik ro'k kilib aytiladigan bulsa, ichki salohiyat asosiy tayanch va ob'ektiv zaruriyatdir. Ichki salohiyatning darajalari esa ob'ektiv va sub'ektiv omillar bilan bogliq buladi. Uning rivojlanishi ularning uygun xolatda bulishini takazo etadi.

Ichki salohiyatning mustaxkam bulishi, tarixiy taraqqiyot bosqichi yoki shaxs shakllanish jarayoni kanday muvaffaq bulmasin, balki zaruri sharoitlar yo'zaga kelgan paytda shaxs ma'naviy kamolotini va millatning yo'qsalishini ta'minlashga xizmat kilave radi.

Ikkinchi guruh konuniyatlariga shaxslar va millatlarining o'zaro munosabatlariga jarayonida sodir buladigan «o'zaro ta'siri» va «o'zaro boyitish» o'rta namoyon buladigan jarayonlar kildir. YA'ni shaxs ma'naviy kamoloti onadan tugilishi bilan yo'zaga kelmaydi. Xuddi shuningdek millat xam tarixiy taraqqiyotning ma'lum bosqichlarida boshqa xalqlar, millatlar bilan hamkorlik natijasida yo'zaga keladi. Xech kachon shaxs, inson o'zgalarisiz yashay olmaganidek, millat xam boshqa millatlar, xalqlar bilan aloqa kilmasdan taraqqiy kila olmaydi, boz ustiga bugungi kunda dunyoda «sof» millat bo'rligiga xech kim guvohlik yoki kafolat be'ra olmaydi. Jamiyat xam xuddi ana shu konuniyat asosida rivojlanadi.

Ma'naviyat ana shu o'zaro munosabatlar va «ta'sirlar» asosida rivojlanib bo'radi. Bu jarayonda bi r tomon ikkinchisiga nimanidir «beradi» va nimanidir «kabul» kiladi. SHunday kilib, ma'naviyat rivojlanishidagi «ta'siri» va «aks ta'siri» konuniyati mavjud bulib, u ma'naviyatning rivojlanib bo'rishini ta'minlashga xizmat kiladi.

Ma'naviyat tushunchalari va uning rivojlanish konuniyatlari ushbu kursning boshqa mavzularida xam urganilishini etiborga olib, bu urinda kiska tuxtab utishni lozim topdik.

Yo'qo rida ma'naviyatning jamiyat, shaxs va millat xayotidagi muxim urini xakida fikr yuritildi. Ammo uni real xayotga kanchalik tadbik kilish yo'kilmaslik davlat olib bo'rayotgan siyosat bilan bogliq. Tug'ri, shaxs va millat shakllanishi yoki jamiyat taraqqiyotining barka bosqichlarida ma'naviyatning roli va ahamiyatiga etibor berib kelingan.

Ikkinchidan, mustakillikning dastlabki yilla rida sobik Sovet mafku rasidan voz kechish bay rogi ostida umuman xa r kanday mafku raga ka rshi ku rash boshlandi. Bu o'z navbatida odamla rning ma'naviyatiga, shakllangan kad riyatla riga xam o'zining salbiy ta'si rini utkaza boshladi. Ayniksa, matbuotla rda ba'zi olimla r, bi rinchi navbatda iktisodiy tafakku rni shakllanti rish za ru r, ma'naviyat esa ana shu iktisodiy tafakku r zaminida yo'zaga keladi degan fik rla rni ilga ri su ra boshladila r. Okibatda odamla r ruxiyatida yana bi r tomonlama ketish tu rmush ta rzida etakchi u rinni egallay boshladi. Bu o'z navbatida, milliy manfaatla r yoki vatanpa rva rlik xakida kanchalik gapi rmaylik, u o'zining biz kutayotgan natijala rini be rmasdan, balki odamla rda shaxsiy manfaatla rga ustivo rlik be rishga xizmat kila boshladi. Bunday salbiy ja rayonning yo'zaga kelishi yangi jamiyat ku rish uchun xata rli.

Uchinchidan, mustakillikning dastlabki yilla rida yo'zaga kelgan iktisodiy muammola r oldida odamla rning aksa riyat kismi dovdi rab koldi, kupchilik xolla rda yoshla rning ta'lim olish, kasb u rganish, san'at va badiiy asa rla rga kizikishdan ku ra bozo rga chikish, pul topishga intilish xavfini yo'zaga kelti rdi. Tug ri, pul topish, o'z xayotining iktisodiy imkoniyatini mustaxkamlash xa r bi r inson uchun xayotiy ehtiyoj va za ru rat xisoblanadi. Ammo bu ehtiyoj shaxs va millat kamoloti manfaatla riga zid bulmasligi, ula rning ma'naviy kashshoklashib ketishiga xizmat kilmasligi lozim. Ana shu yo'zaga kelayotgan xavfli ja rayonning oldini olish za ru r.

To'rtinchidan, sobik ittifok sha roitida fan, texnika, mao rif, oliy ta'lim, bi r kato r sanoat ko rxonala rini vujudga kelti rish va rivojlanti rishda kupgina yutukla r kulga ki ritilgan edi. Ammo, ula r ma rkaz va kolave rsa «katta oga» manfaatla riga xizmat kilgan. Ana shu potentsial sobik Ittifoqdosh Respublikala rga tu rli baxonala r bilan rus millati vakilla rini yubo rish, ula rni maxalliy xalqni boshka rish, ula rga rus tu rmush ta rzi, tili, u rf-odatla rini, xa rakte rini singdi rish xisobiga mamlakatda rus millati ma'naviyati ustivo rligiga tayanuvchi yagona til, ma'naviyat va tu rmush ta rzini shakllanti rishga xizmat kilib kelgan edi. Bunday ayyo rona va zu ravonlik siyosati okibatida millatla rning o'zligini anglashga bulgan intilishiga katta za rba be rildi. Bu sobik ittifokda umummilliy inki rozni yo'zaga kelti rdi.

Bu inki roz millatning «yo'q» bulib ketishi xavfini vujudga kelti rdi. Bunday salbiy ja rayonning oldi olinmasdan, millatning rivojlanishiga e rishib bulmaydi. Uni ba rta raf etish fakat milliy ma'naviyatni tiklash va rivojlanti rish o rkali amalga oshi rilishi mumkin.

Beshinchidan, ma'naviyatning davlat siyosatida ustivo r bulishiga yana bi r sabab, millat son jixatidan kattami yoki kichikmi bundan kat'iy naza r, uning real sub'ekt, ma'lum moddiy va ma'naviy boylikla rni ya ratuvchisi, iste'molchisi, boshkala rda uch ramaydigan, o'ziga xos xususiyatla ri mavjudligini va o'zining mustakil u rniga ega bulishi kabi omilla rni, ya'ni chinakam millat sifatidagi makomini tiklash xayotiy ehtiyoj da rajasiga kuta rilgan edi. Uni xal etish millat va davlatning kelajagi uchun amaliy axamiyatga egadi r.

Oltinchidan, o'zbekla r jaxon qivilizaqiyasiga ulkan xissa kushgan xalqdi r. Uning ma'naviyat, fan, madaniyat soxasidagi e rishgan yutukla ri jaxon xalqla riga as rla r osha xizmat kilib kelmokda. Ammo shu rola r to'zumi dav rida ajdodla ri tomonidan ya ratilgan ana shu yutukla rni o'zbek xalqining ongi va kalbidan «chika rish» bo rasida xam katta ishla r amalga oshi rilgan edi. Mustakillik sha roitida esa uni kayta tiklash, jaxon qivilizaqiyasidagi munosib va adolatli u rnini tiklash za ru r edi. Bunga esa fakat ma'naviyatni rivojlanti rish o rkali e rishish mumkin.

Ettinchidan, ma'naviyat millatni va butun mamlakat axolisini ma'lum maksadla r sa ri davlat at rofiga uyushti ruvchi, ula rni faollashti ruvchi, yo rkin kelajakka ishonti ruvchi, inson zotini uluglovchi, uning kad rini anglatuvchi ulkan

«mexanizm» xamdi r. Xuddi ana shu muxim «mexanizm»dan mustakillikni mustaxkamlash, isloxotla rni amalga oshi rish, millatimizning kaddini kuta rishda foydalanishga bulgan ʻxtiyoj davlatimiz, ʻng avvalo P rezidentimiz Islom Karimov tomonidan oʻz vaktida anglab olindi.

Ana shu sababla r va ʻxtiyojla r mustakillikni kulga ki ritganimizdan keyin maʼnaviyatni rivojlanti rish va milliy meʼrosni kayta tiklashni davlatimiz xayotida ustivo r siyosat da rajasiga kuta rilishiga olib keldi. SHu sababli Respublika P rezidenti 1994 yil 23 ap relda «Maʼnaviyat va maʼ rifat» jamoatchilik maʼrkazini tashkil kilish tug risida»; 1996 yil 9 sentyab rda «Maʼnaviyat va maʼ rifat» maʼrkazi faoliyatini yanada takomillashti rish va sama rado rligini oshi rish tug risida»; 1999 yil 3 sentyab rda « Respublika maʼnaviyat va maʼ rifat kengashini kullab-kuvatlash tug risidap» faʼmonla rini chika rdi. 1996 yil 9 sentyab rda faʼmonda, «...maʼnaviyat-maʼ rifiy isloxotla r davlat siyosatining asosiy, ustivo r yunalishi, deb xisoblansin»^[12], deb belgilandi.

1998 yilning 24 iyulida Vazirlar maxkamasi «Maʼnaviyat-maʼ rifiy isloxotla rni yanada chuku rlashti rish va uning sama radorigini oshi rish cho ra-tadbi rla ritug risida» ka ro r kabul kildi. Yoʻqo rida kayd ʻtganimizdek, Oliy Majlisning ikkinchi chakirik birinchi sessiyasida xam jamiyat maʼnaviyatini yanada yoʻqsalti rish, isloxotla rni amalga oshi rishda davlat siyosatining ustivo r yunalishi ʻkanligi yana bi r bo r kayd ʻtildi. Bu soxadagi muxim vazifala r, oldimizda tu rgan muammola r va ula rni kechikti rmay xal ʻtish za ru rligiga xalqimiz ʻtibori ka ratildi.

Ana shu muxim xujjatla r mamlakatimizda maʼnaviyatni rivojlanti rishga ka ratilgan davlat siyosatini amalga oshi rishda katta amaliy ahamiyatga ʻga buldi. Maʼnaviyatni rivojlanti rishdagi davlat siyosati P rezidentimizning «Fidokor» gazetasi muxbi ri savolla riga javobla rida «Donishmand xalqimizning mustaxkam irodasiga ishonaman» va «Tafakku r» ju rnalni bosh muxa r ri ri bilan bulgan mulokotida «Kuch – bilim va tafakku rda»^[13], degan konseptual ahamiyatga ʻga bulgan fik rla riga monand ravishda amal ga oshi rilmokda

2-masala bayoni: Mazkur mavzuning bi rinchi masalasi bayonida asosiy ʻtibori rni Mustakil Oʻzbekistonning iktisodiy, ijtimoiy-siyosiy, maʼnaviy taraqqiyot bo rasida tanlab olgan bozo r iktisodiyoti yulining tug riligi, xayotiyligi masalasiga, bu bo rada ʻ rishilgan yutukla r va xal ʻtilishi lozim bulgan muammola rga ka ratish lozim.

Inson ozik-ovkat, kiyim-kechak, yashash joyga muxtoj. Xayvonot dunyosi xam ozik-ovkatga muxtojlik sezadi. Inson ishlab chika rish o rkali oʻz ʻxtiyojla rini kondi radi, xayvonla r esa xech nima ishlab chika rmaydila r. Insonla rning moddiy ishlab chika rish jarayonlari va bu bo rada yoʻzaga keladigan munosabatla rni iktisodiyot fani u rganadi. Abu Ali ibn Sino fanla rni tasnif kila r ʻkan, iktisodiyotni xujalik yu ritish soxasidagi amaliy fanla r katoriga ki ritadi. U rta

asrlarda ilmlar tasnifi bilan shugullangan Abu Abdullox al Xorazmiy ham iktisodiyotni xujalik yuritish sohasidagi amaliy falsafiy fan doirasiga kiritadi.

Ishlab chika rishning ushish va kishilar, mamlakatlarning o'rtasidagi aloqalar bozori munosabatlari rini keltirib chikargan. U o'rtasi Osiyoda bozori munosabatlari kadim zamonlardan boshlab shakllangan. Tarixiy xujjatlarning guvohlik berishicha, bundan ming yillarning mukaddam Buxoro va Xiva savdogalari o'z odamlar ko'zini kuyvatib, xayron koldirgan tovarlar va buyumlarini Hindiston va Xitoyga, Rossiya va g'arbiy Ovro'paga mamlakatlarga etkazib bo'lganlar. U o'rtasi Osiyoda bozori munosabatlari rining kadimdan rivoj topganiga «Buyo'q Ipak yuli» yakkol misol bula oladi. SHunday ekan, hozirgi zamon tilida ishlatilayotgan bozori iktisodi va uning mohiyati nima? Uni kiskacha ifodalaydigan bulsak, u quyidagilarni anglatadi:

Bozori iktisodi degan so'z birinchi navbatda mulokot, gaplashish, kelishish, savdolashish, ikki tomonga tug'ril keladigan umumiy na'rxni, rakamni, xulosani topish demakdir.

Bozori iktisodining asosiy sharti va talabi – mumkin kada r kuyrok va mumkin kada r sifatli rok, rakobatbardosh maxsulot ishlab chika rishdir. Xuddi shu talablarni amalga oshi rishning eng kulay sharoitlarini kapitalizm davri yo'zaga keltirdi. Natijada insoniyat keyingi besh asr ichida undan oldingi xammatarixdagidan kuyroq moddiy va ma'naviy kadriyatlar yarata oldi. Bozori iktisodi hukmron mamlakatlari moddiy va ma'naviy boyliklarni ishlab chika rishning xakikiy kaynalar bulogiga aylandi. Bu davrda insoniyatning xakikiy aqliy salohiyati, yaratuvcilik imkoniyatlari namoyon buldi.

Jaxon tajribasi, shu jumladan o'zimizning mamlakatimiz tajribasi ham iktisodiyot fakat uning o'zigagina xos bulgan konunlar asosida rivojlanib bo'rganligini kuyrsatadi. Bozori munosabatlari rining konunlarini nazar-pisand kilmaslik, bo'zish iktisodiyotni ogir oqibatlariga olib kelishi mumkin. CHunonchi, sobik Ittifokda 70 yildan ortik rok davri mobaynida bozori iktisodiyotiga alokasi bulmagan iktisodiyotni yarata tishga u rinib kuyrildi. Bu sobik mustabid to'zumga va uning xalqiga juda kimmatga tushdi.

Iktisodiyotning ham o'z ob'ektiv konun-koidalari, si r-as ro'rlari bo'rkil, ular bilan xisoblashmaslikning xech biri iloji yo'q. Xa r doim iktisod o'z yulidan bo'raye radi, uni tuxtatish mumkin emas. Kimki iktisod konunlarini nazar-pisand kilmasa, uning kosasi okatmaydi.

O'zbekiston mustakillikka e'rishgandan sung, u kaysi yuldan bo'rish kerak, degan masala oldimizda kundalang bulib turdi. YUrtboshimiz Islom Karimov mustakillikka e'rishishimizning birinchi kunlaridanok jaxondagi turli mamlakatlarning tajribalarini chikur va xal r tomonlama u rganib, Mustakil O'zbekistonning bundan buyongi tarakkiyot yuli bozori iktisodiyoti munosabatlari yulidan bo'rish ekanligiga kat'iy ishonch xosil etdi.

AMMO bozo r munosabatla rining kaysi yuli, kaysi shakli biz uchun makbul, kaysi bi rini o'zimizning bundan buyongi ta rakkiyotimiz uchun tanlab olishimiz ke rakligi masalasi oldimizda tu rgan muammo edi. Bozo r munosabatla riga utish Angliyada 200 yil, boshka mamlakatla rda 100-150 yil mobaynida, YAponiya, Ku riya mamlakatla rida 20-30 yil davomida amalga oshgan, shakllangan.

Yo'qo rida aytganimizdek, bozo r munosabatla riga utish dav r talabi. Biz uchun bundan boshka yul yo'q. Buni respublikamiz axli tug ri anglab etdi. AMMO kutib uti rishga vakt yo'q. Vakt, dav r nixoyatda tigiz. Tezko rlik bilan mustakil Respublikamizning bozo r munosabatla riga kanday kilib, kaysi usulda utishini tanlab olish, bunda jaxonning ba rcha ilgo r taj ribala rini umumlashiti rish va foydalanishni xal etish lozim edi. Buning uddasidan chikdik. Bunda P rezidentimiz Islom Ka rimov katta shijoat ku rsatdi. Bozo r munosabatla riga utishning jaxonda o rtti rilgan ba rcha ijobiy taj ribala rini u rganib, xalqimizning ta rixiy ta rakkiyotiga, ruxiyatiga, milliy xususiyati, iklim sha rt-sha roitla riga, mamlakatimizning jug rofiy mavkeiga asoslangan o'zimizga xos va mos yulni belgilab oldik.

Ushbu yulning, konceptsiyaning koidala ri P rezidentimiz kitobla rida, makolala rida va nutkla rida, mamlakat pa rliamenti kabul kilgan konunla rda, xususan Islom Ka rimovning «O'zbekistonning bozo r munosabatla riga utishining o'ziga xos yuli» asa rida xa r tomonlama asoslanib, bayon kilib be rilgan. Bu «O'zbekiston yuli»-«Islom Ka rimov yuli» sifatida jaxon buyicha yo'qsak baxolanib kelinmokda. Ushbu tanlangan yulning moxiyati O'zbekiston Respublikasining P rezidenti Islom Ka rimov ishlab chikkan va ilga ri su rgan besh tamoyilda o'z ifodasini topgan. Bu tamoyilla r fakat bizning mamlakatimizda emas, endilikda boshka mamlakatla rda xam tan olindi.

Bu tamoyilla r kuyidagila r:

Bi rinchidan, iktisodiyot siyosatdan ustuvo r bulishi ke rak va buning uchun iktisodiyot mafku radan xoli bulishi;

ikkinchidan, davlat asosiy isloxotchi bulishi;

uchinchidan, konun va konunla rga rioya kilishning xamma na rsadan ustunligi;

tu rtinchidan, kuchli ijtimoiy siyosat;

beshinchidan, bozo r munosabatla riga utish boskichma-boskich amalga oshi rilishi.

Yo'qo ridagi besh tamoyilni kiska izoxlaydigan bulsak, ula r kuyidagila rni anglatadi:

Bi rinchidan, iktisodiyot siyosiy manfaatla rga buysundi rilganda, u ba rbod buladi. Buni SHu rola r misolida ku rishimiz mumkin. Na siyosat, na mafku ra iktisodiyotni nazo rat kilishi, unga tazyik utkazish da rajasiga kuta rilmasligi ke rak. Xam ichki, xam tashki iktisodiy munosabatla r xa r kanday mafku radan xoli bulishi lozim. Bozo rning koidasi shunday: kimning maxsuloti yaxshi rok va a rzon rok

bulsa, usha maxsulotga talab xammadan ku ra kup rok buladi. Bu e rda xech kanday siyosat yoki mafku ra o'z ta'si rini utkaza olmaydi.

Ikkinchidan, Islom Ka rimovning «Davlat asosiy isloxotchi bulishi za ru r. U isloxotla rning ustivo r yunalishla rini belgilab be rishi, o'zga rti rishla r siyosatini ishlab chikishi va uni izchil amalga oshi rishi, jaxolatpa rastla r (ret rog radla r) va konse rvato rla rning ka rshiligini ba rta raf etishi sha rt»^[1] - degan fik ri uta axamiyatli di r. Mustakil O'zbekiston boshka riladigan ma' rifatli bozo r iktisodiyotiga utayoti r. Unga fakat davlatning boshka ruvchilik kuchiga tayanib utish mumkin.

Uchinchidan, Islom Ka rimov o'zining «YAngi uy ku rmay tu rib, eskisini bo'zmang» risolasida xammaning konunga itoatko r bulishi, konunning xamma na rsadan ustun tu rishini ta'kidlab utgan. Biz demok ratik jamiyat sa ri bo ra r ekanmiz, u e rda konun ustivo rligini unutmashimiz, konun oldida xamma teng, uni bo'zishga xech kim xakli emasligini bilishimiz lozim.

Konunning ustivo rligi xukukiy davlat ba rpo etish za ru riyatidan xam kelib chikadi.

Ma' rifiy dunyodagi bozo r - bu eng avvalo konunga xu rmat demakdi r.

Tu rtinchidan, respublikamizda kup sonli kishila r tu rmush da rajasining pastligi totalita r iktisodiy to'zumdan kolgan me ros. Biz tanlagan yulning o'ziga xosligi shundaki, fakat axoli nocho r katlamla rini ijtimoiy ximoya kilish o rkali bozo r munosabatla riga utilishidi r.

Oliy Majlisning XIV sessiyasida P rezidentimiz Islom Ka rimovning «O'zbekiston XXI as rga intilmokda» ma' ro'zala rida xam XXI as r a rafasi va uning dastlabki yilla rida axolining ijtimoiy ximoyasini ta'minlash isloxotla rning ba rcha boskichida asosiy yunalish bulib xizmat kilishi aloxida ta'kidlanganligi diqqatga molikdi r. Unda kelgusida xam davlat tomonidan axolini ijtimoiy kullab-kuvvatlash xajmi va mikdo rini kupayti rish bilan bi r vakt da xakikatda yo rdamga muxtoj bulgan kishila r va oilala r ijtimoiy yo rdam olishla ri lozimligi ku rsatib utilgan.

Beshinchidan, davlatimiz raxba ri Islom Ka rimov doimo isloxat utkazishda shoshkaloklikka yul kuyib bulmasligi, uni ehtiyotlik bilan sekin-asta utkazish za ru rligini ta'kidlab kelmokdala r. SHuni aytish ke rakki, isloxat biz uchun mutlako yangi iktisodiy tizimni, bozo r tizimini ya ratishi ke rak. YAngilik xech kachon bi rdaniga yo'zaga kelmaydi, xa r doim iktisodga boskichma-boskich bo rilgan. O'zbekistondagi bozo r iktisodiga utish xam shu na rsadan xoli emas.

Xullas, ukituvchi ma' ro'za rejasidagi bi rinchi masala yo'zasidan yo'qo ridagila rni bayon kila r ekan, bu soxada xozirgacha e rishilgan yutukla r va echimini kutayotgan dolza rb muammola r tug risida xam tuxtab utishi lozim. Bu masalala r esa davlat raxba rimiz Islom Ka rimovning «O'zbekiston XXI as r busagasida: xavfsizlikka taxdid, ba rka ro rlik sha rtla ri va ta rakkiyot kafolatla ri»

va «O'zbekiston XXI asrga intilmokda», «Ozod va obod Vatan, erkin va faravon xayot – pirovayrd maksadimiz» kitobla rida bayon kilib be rilganligiga talabala r dikkatini karatishi lozim.

Iktisod va ma'naviyat o'zaro chamba rchas boglik. Ma'naviyatsiz iktisod va iktisodiyotsiz ma'naviyat yo'qsak boskichga kuta rila olmaydi.

Oldin iktisodiy masalala rni, vazifala rni xal kilib, sung ma'naviyat bilan shugullanish lozim deguvchila r kattik adashadi va aldanadila r. Bunday yul, usul xato va notug ridi r.

Iktisodiyotning siyosatdan ustivo rligini yu rtboshimiz Islom Karimov bozo r munosabatla riga utishning asosiy tamoyilla ridan biri erkanligini kayta-kayta uktirib kelmokdala r. Bundan ay rim kishila r bizga mafkura, siyosat ke rak emas, degan notug ri xulosaga kelib ijtimoiy fanla rga nisbatan notug ri munosabat bildi ra boshlagan davrla r xam buldi. Bu nunok, o'zokni ku ra bilmaydigan odamlar fikri. Oldingi ma'ro'zala rimizda aytganimizdek, ma'naviyatsiz jamiyat bulishi mumkin emas. Xar kanday iktisodiy masalala rni ma'lum ma'naviyat va ma'rifat soxibla ri xal etadila r. Mamlakat kanchalik iktisodiy rivojlangan bulsa, bu mamlakatda ma'naviyat va ma'rifat shuncha yo'qsak buladi. Yo'qsak ma'naviyat va ma'rifatga ega bulgan mamlakatning iktisodiy kuch-kud rati xam yo'qo ri buladi. Demakki, ma'naviyati va ma'rifati yo'qsak inson yu rt, mamlakat, xalqi oldida o'ziga yo'qlatilgan mas'uliyatni chuku r xis etadi. SHu yu rt, mamlakat, xalq uchun xalol, fidokona ya ratuvchilik, bunyodkorlik mexnati bilan uning yo'qsaklikka parvozi uchun o'z xissasini kushishi ke rakligini te rran xis etadi. SHunday kilib, yo'qsak ma'naviyat va ma'rifat yo'qsak iktisod, yo'qsak iktisod esa yo'qsak ma'naviyat va ma'rifat bilan boglanib ketadi.

Ay rim kishila r erkin bozo r iktisodi sha roitida ma'naviy-ma'rifiy va axlokiy kad riyatla rning kiymati tushib ketadi, madaniyat ikkinchi darajali narsga aylanadi, ma'naviy kashshoklik avj oladi, deb dar'vo kiladila r. Erkin bozo r iktisodiyoti bilan ma'naviyatni bunday kar rama-kar rshi kuyish mutlako u rinsiz, aksincha yo'qo rida aytganimizdek ula r biri-biri rla rini tuldi radi, chunki fakat ma'naviy soglom, kuchli jamiyatgina isloxatla rga tayyor bulishi mumkin.

Erkin bozo r iktisodiyoti sha roitida iktisodiy unglanish, iktisodiy tiklanish, iktisodiy rivojlanish ma'naviy unglanish, ma'naviy poklanish, ma'naviy yo'qsalish xarakatla ri bilan tamomila uygun xolda bo radi.

Mana shuning uchun xam jamiyat ma'naviyatini yanada yo'qsalti rish XXI asr r a rafasi va uning dastlabki yilla ridagi ustivo r yunalishla rdan biri erkanligi ikkinchi chakirik O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisining birinchi sessiyasida belgilab kuyildi. YU rtboshimiz I.A. Karimov «Ozod va obod Vatan, erkin va faravon xayot – pirovayrd maksadimiz» kitobida ta'kidlaganidek, xar kaysi ijtimoiy toifa va katlamning o'ziga xos xususiyatla rini inobatga olgan xolda, umumiy gapla

r bilan emas, amaliy ishlar bilan ma'naviyatni yo'qsaltirish diqqatimiz markazida bulishi shart^[2].

Demak, ma'naviyat va iqtisod bi-r-bi-rini inkor etmaydi, balki bi-r-bi-rini kuvvatlab, o'zaro ta'sirlanib, rivojlanib boradi. Xotirda iqtisodiy islohotlarning yangi, yo'qoriboskichiga utayotgan ekanmiz, demak ishlab chikarish tamoklari ishga tushib, iqtisodiy yo'qsaltirish yo'z beradi. Bu esa fan, madaniyat va ma'naviyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir qiladi. Xususan, bunga kadrlar tayyorlash milliy dasturi va uni amalga oshirish borasidagi ishlar yakkol misol buladi.

Keyingi yillarda Prezidentimiz Islom Karimov ma'naviyat – iqtisodiy rivojlanishning xam asosidir, degan yangi fikrni urtaga tashladi. SHurolar zamonida ma'naviyatning roliga bunchalik katta e'tibor berilmagan edi. Umuman, biz o'zok yillarda davomida ma'naviyat, madaniyatni iqtisoddan keyingi urinlarga kuyishga odatlanib kolgan edik. Endilikda ma'naviyat birinchi uringa chikdi.

Ma'naviyatning birinchi uringa kuyilishiga ikkita sabab bor: Birinchidan, biz Yaponiya kabi yo'qsak rivojlangan mamlakatlarning taraqqiyot omillari urinib, fakat yo'qsak ma'naviyatgina yo'qsak iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashi mumkinligiga amin buldik.

Ikkinchidan, respublikamizda iqtisodiy rivojlanishni o'rkaga surayotgan, unga tusik bulayotgan sabablardan eng muximi – ma'naviyatsizlik ekanini anglab etdik. Bu xakikat achchik bulsa xam, ammo ur tan olmasdan ilojimiz yo'q.

Iqtisod, ma'naviyat va ma'rifatning o'zaro chambarchas boglik ekanligini bizning ota-bobolarimiz tug'ir tushunib etganlar. SHunga tayangan xolda ular komil, ma'naviyati yo'qsak inson xakida butun bir axlokiy talablar majmuasini, boshkacha aytganda axlok Kodeksini ishlab chikkanlar. Undagi asosiy o'zak, jixat kishi kalbida xaromdan xazalar, nopoklikka, adolatsizlikka nisbatan murasiz isyon bulishi, bozor munosabatlarda insof va diyonat, xaridorga munosabatda samimiylik, yumshok muomala, xaridor kunglini topishga intilish asos kilib olingan.

Ma'naviyati yo'qsak kishi birorning xakiga, davlat, jamoa mulkiga xiyonat kilmaydi, sadokatli buladi, Vatani, eli, yurteri, xalqi uchun jonini fido etishga o'zini ayamaydi. Buning aksi ularok, ma'naviyati kashshok kishilar nopok, firibgar, poraxur, ugrir, kallob, Vatan va millat manfaatlariga befarq karaydi. Siz bulajak mutaxassislar bunday kishilardan yirok buling, ularga nisbatan nafaratli buling, ulardan urnak olmang.

Kelajakda O'zbekiston yo'qsak darajada rivojlangan iqtisodiyoti bilangina emas, balki bilimdon, ma'naviyati etuk farzandlar bilan xam jaxonni xayratga solishi va unga yo'z tutishi lozim. Bunga esa iqtisod va ma'naviyat, ma'rifatni biriga, o'zaro mutanosib, mushtarak rivojlanishiga ahamiyat berганиmizdagina erishishimiz mumkin.

Biz maksad kilib olgan qivilizatsiyalashgan bozo r munosabatla ri fakat yo'qsak ma'naviyat va ma' rifat negizida, yo'qsak axlokiylik va vatanpa rva rlik negizla rida bunyod etilishi mumkin. Buni xammamiz te ran anglab olishimiz ke rak.

Ma'naviyat va ma' rifatli, iymonli kishila rgina o'zining xalol-pok mexnati bilan boylik ya ratuvchi, izlanuvchi, insofli, mexnatseva r, tadbri rko r, el-yu rt da rdiga malxam buluvchi xakikiy vatanpa rva r buladi. SHunday fuka rola rga ega bulgan mamlakat, jamiyat iktisodiy ta rakkiyot pogonala ridan o'zluksiz yo'qo riga kuta rilib bo radi.

Ma'naviyatli va ma' rifatli kishila rda yaxshilikka moyillik va yomonlikdan tiyilish xissi kuchli buladi. Demakki, tu rli yomonlikla rdan tiyilish xissi jamiyatda osoyishtalik va fa rovonlikka olib keladi.

Kelajak yoshla rniki bulgani uchun xam mamlakatimizda ula rning ma' rifatli, tadbri rko r, zukko va o'z kasbining ustasi, iymon-e'tikodli, zamon talabla ri da rajasida etuk, ma'naviy ba rkamol bulishla ri uchun P rezidentimiz boshlik xukumatimiz va keng jamoatchilik ba rcha imkoniyatla rni ya ratib be rmokda. Ilm-fan, ta'lim-ta rbiya, xuna r egallashni izchillik bilan amalga oshi rish iktido rli yoshla rga ochilgan keng imkoniyatdi r. Bu bo radagi olib bo rilgan ish Oliy Majlisning IX sessiyasida kad rla r tayyo rlash milliy dastu ri va O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim tug risidagi» konunini kabul kilinganligida xamda bu masala ikkinchi chaki rik Oliy Majlis bi rinchi sessiyasida ustivo r yunalishla rdan bi ri kilib belgilanganligida o'z ifodasini topgan. YU rtboshimiz ta'kidlaganla ridek, bizning kelajagimiz, mamlakatimiz kelajagi u rnimizga kim kelishiga boglik.

SHunday kilib, ma'naviy ba rkamol, ma' rifatli, madaniyatli, tadbri rko r, fozil inson eng oliy faoliyat – mexnat, ya ratuvchanlik, bunyodko rlik bilan mashgul bulishi uchun, uning yashashi va sha roitini tubdan yaxshilash ta rakkiyotimizning ob'ektiv konuniyati bulib kolmokda.

Bozo r munosabatla riga utish va uning rivoji tadbri rko rlik bilan chamba rchas boglanib ketadi. Zotan bozo r iktisodiyotining talabi tadbri rko rlik va ishbila rmonlikdi r. Tadbri rko r xam ma'naviy pok, ma' rifatli bulishi ke rak.

Tadbri rko r xalol va xa romni aj rata bilishi, xa romdan xaza r kilishi lozim;

tadbri rko r ma' rifatli, dunyoka rashi keng kam rovli, bi r – yoklamalikdan xoli bulishi lozim;

tadbri rko r o'zi boshlagan ishga kat'iy ishongan bulishi, anik maksadni o'z oldiga kuygan va uning natijala rini anik tasavvu r eta bilgan bulishi lozim;

tadbri rko r o'z xatola rini tan ola bilishi va uni o'z vaktida tug rilashga intilishi ke rak;

tadbri rko r tavakkalchasiga xam ish yu ritishi, unga bo rishi ke rak;

tadbri rko r fa rosatli, insofli, mexnatseva r bulishi ke rak va boshkala r.

Xullas, mustakil O'zbekiston tanlab olgan bozo r iktisodiyoti yuli shuning uchun xam istikbolliki, u xa r bi r kishidan uta tadbri rko rlikni, xozirjavoblikni,

tejamkorlikni, uddaburlikni, vakti-soati kelganda sabr-toqatlilikni, sovuqkonlikni, xarbiy vaziyatda ishning ko'zini bilishni, muomalada nixoyatda ehtiyoqkorlikni, xarbiy so'zning shakli va mazmunini ajratishni va fargh qilishni talab etadi.

Yo'qo rida tadbirkor xislatlari kanday bulishi xakida kiska fikr yuritdik. Bu xislat va xususiyatlar o'zbek xalqida azaldan mavjud. Afsuski, ularning kupchiligi turli sabablarga tasi rida kishilarimizning yodidan chikib, xayolidan ozmi-kupmi kurtirilgan, yoki mustabid to'zum va uning mafkurasiiga yot narsalar sifatida o'z o'rasidan xaydab chikarilgan. Endi ular tiklanishi va xayotimizda o'zlariga xos urin egallashi kerak. Bozori iktisodi – demakkim zamon talabi, mustakillik konuni. Mamlakatimizda kishilarimizning, ayniksa yoshlarimizning tadbirkorlik ishi bilan shugullanishlari iga barha imkoniyatlar yaratilgan va u konun bilan mustaxkamlangan. Vazifa ana shu konun doirasida tadbirkorlikni xar tomonlama rivojlantirib, O'zbekistonni jaxonning rivojlangan mamlakatlari kato ridan urin olishiga olib chikishdir. SHuning uchun xam yoshlarimizning, mamlakatimizning kelajagi deymiz. Zotan buyo'q kelajak ma'nan yo'qsak, ma' rifatli yoshlarimiz kulidadir.

Bu bo rida yuritboshimiz Islom Karimovning «O'zbekiston - ulkan imkoniyatlar mamlakati», «O'zbekiston XXI asr busagasida: xavfsizlikka taxdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari» asarlaridan turlik javob topishimiz mumkin. O'zbekiston milliy mustakilligining iktisodiy asoslari tug risida so'z ketganda uning noyob tabiiy-xom ashyo imkoniyatlari xakida aloxida aytib utish lozim. O'zbekiston kelajagi buyo'q davlat deyilganda xuddi shu imkoniyatlar xam nazar d tutilganligini yoddan chikar masligimiz kerak.

Yuritboshimiz Islom Karimov xakli da'vosi aytganidek, O'zbekiston o'z e r osti boyliklari bilan xakli suratda faxrlanadi. Bu erda mashxur Mendeleev davriy sistemasining deyarli barha elementlari topilgan. Xozi rga kada r 2700 dan ziyod turli foydali kazilma konlari istikbolli joylar aniklangan. Ularimizning birgalikdagi kiymati mamlakatimiz va xorijiy mutaxassislar baxosiga kura 3,3 trillion AKSH dollari dan ortik rok baxolanayotir.

Xar yili respublika konlaridan taxminan 5,5 milliard dollari lik mikdo rda foydali kazilmalar olinmokda.

Bir kato r foydali kazilmalar, chunonchi, oltin, uran, mis, tabiiy gaz, volfrum, kaliy to'zlar, fosforitlar, kaolinlar buyicha O'zbekiston dunyoda etakchi urinlardan birini egallaydi. Masalan, oltin zaxiralari buyicha O'zbekiston dunyoda 4-u rinda, kazib olish buyicha 7-u rinda, mis zaxiralari buyicha 10-11-u rinda, uran zaxiri buyicha 7-8-u rinda turadi.

O'zbekiston noyob yokilgi-energetika resurslariga ega ekanligi bilan xam ajralib turadi. Kiderib topilgan gaz zaxiralari 2 trillion kub metrga yakin, kumir - 2 milliard tonnadan ortik, 350 million tonnaga yakin neft zaxiralari mavjud.

O'zbekistonning yirik sanoati 200 tarmokni o'z ichiga oladi. 2000 dan ziyod zavod va fabrikalar juda kup soxada kullaniladigan maxsulotlar ishlab chikariladi.

Respublika rivojlangan ichki transport va aloqa tizimiga eʼgaligi bilan xam ajralib turadi. CHunonchi, temir yullar taʼmomi oʻzunligi 6700 km, avtomobil yullarining oʻzunligi 80 ming kilometr.

Oʻzbekiston kudarati ilmiy-maʼnaviy potentsialga xam eʼgadir. Respublika xududida Fanlar akademiyasi, 120 dan ziyod ilmiy tadqiqot institutlari, 60 dan ortik Oliy ukuv yurtlari mavjud. Ilmiy xodimlar soni 100 mingdan ortik bulib, ular oʻrasida 200 dan ortik akademik, 2200 ga yaqin fan dokturlari va professorlari, 14600 dan ziyod fan nomzodlari va dozentlar bor.

Oʻzbekiston rivojlangan, kuptamokli kishlok xujaligiga eʼgadir. Oʻzbekiston kimmatbaxo xom ashyo - paxta etishtiradigan jaxondagi eng yirik ulkalaridan biri xisoblanadi. Oʻzbekiston bu ikkinchi etishtiradigan mamlakatlardan oʻrasida jaxonda turinchirinni va paxta maxsulotlarini eksport kiladigan mamlakatlari ichida ikkinchi urinni eʼgallaydi. Xa r yili mamlakat dalalarida, boglarida 5 million tonnagacha meva va sabzavotlar etishtiriladi.

Oʻzbekistonning mexnatsevari, isteʼdodli va mexmondust xalqi Respublikaning chinakam boyligidir. Urtasi Osiyodagi barcha mexnat resurslarining 40% ga yaqini Oʻzbekiston xissasiga tugir keladi.

Mustakillik yillari Oʻzbekistonda barkarorlik va tinchlik, fukaralar osoyishtaligi va millatlararo totuvlik saklanib turibdi. Yaxshi kushnichilik va insonparvarlik oʻzbeklar tabiatidagi tugma milliy va diniy fazilat xisoblanadi. Barcha zamonlarda Oʻzbekiston kuppillatli davlat bulib kelgan va kelajakda xam shunday davlat bulib koladi. Oʻzbekistonda 100 dan ziyod millat va elat vakillari bulgan 24 million kishi yashaydi. Tinchlik, ijtimoiy totuvlik va adolat goyalaribizning ajdodlarimiz koldirib ketgan maʼnaviy meros xisoblanadi.

Xullas, yoʻqoridaruganimizdek juda katta boyliklar mavjudligi, kudarati sanoat bazasi, ilmiy va intellektual saloxiyat, davlat suvereniteti yangi jamiyat barpo etish, Oʻzbekistonni rivojlangan, gullab yashnayotgan davlatga aylantirish uchun zarur bulgan iktisodiy, ijtimoiy, maʼnaviy, maʼrifiy asos bulib koladi.

3-masala bayoni. Maʼnaviyat tarakkiyotida davlat tomonidan olib boriladigan siyosatning roli nixoyatda kattadir. Kaysi mamlakatda maʼnaviyat va maʼrifatni kuta rish, u xakida gamxurlik kilish davlat siyosati darajasiga kuta rilgan bulsa, usha mamlakatda tinchlik, barkarorlik vujudga keladi, ilm-fan, maʼrifat va madaniyat rivojlanadi. Bu oʻz navbatida mamlakat oldida turgan turli eng murakkab muammolarni xam xalq etish imkonini yarataadi. Davlat oʻz faoliyatida maʼnaviyat va maʼrifatni rivojlantirishni ustivor vazifa sifatida qaragandagina uning barkaror tarakkiy etishi uchun imkoniyatlar kengayib boradi. Bu xolatni tugir anglagan mamlakatimiz raxbariyati, xususan Prezidentimiz I.A. Karimov mustakillikning dastlabki kunlaridanok maʼnaviyat va maʼrifatni rivojlantirishga aloxida ahamiyat berib, unga raxnamolik kilib kelayotirlari. Yurtboshimizning bi

ro r nutki, asa ri yo'qki ula rda u yoki bu jixatdan ma'naviyat va ma' rifat masalala riga yondashmagan bulsinla r.

Ma'naviyat va ma' rifatni rivojlanti rish davlat siyosati da rajasiga kuta rilganligining yakkol misoli kilib 1994 yil 23 ap relda «Ma'naviyat va ma' rifat» jamoatchilik ma rkazini tashkil etish tug risida»gi; 1996 yil 9 sentyab rdagi «Ma'naviyat va ma' rifat» jamoatchilik ma rkazi faoliyatini yanada takomillashti rish va sama rado rligini oshi rish tug risida» P rezidentimiz fa rmonla rini; O'zbekiston Respublikasi Vazi rla r Maxkamasi 1998 yil 25 iyuldagi «Ma'naviy - ma' rifiy isloxotla rni yanada chuku rlashti rish va uning sama rado rligini oshi rish cho ra tadbi rla ri tug risida» ka ro ri; Respublika Oliy Majlisi bi rinchi chaki rik tukkizinchisi sessiyasida kabul kilingan «Kad rla r tayyo rlashning milliy dastu ri va umumiy u rta ta'limni islox kilish tug risida» kabul kilingan konunni va boshkala rni ku rsatishimiz mumkin. Keyingi utgan dav r maboynida yo'qo rida kabul kilingan fa rmon va konunla rni baja rish yo'zasidan bi r kato r ijobiy ishla r amalga oshi rildi. SHu u rinda ukituvchi bu bo rada amalga oshi rilayotgan va oshi rilgan, o'z echimini topgan masalala r buyicha misolla r kelti rishi maksadga muvofik.

Ma'naviyat, ma' rifat va siyosatning o'za ro boglikligi masalasi ustida tuxtalishdan oldin siyosatning moxiyatini ochib be rish lozim.

Siyosat - yunoncha so'z bulib, mazmuni davlat yoki jamoat ishla rini anglatadi. Siyosat - katta ijtimoiy gu ruxla r, millatla r, davlatla r ichki va tashki munosabatla ri soxasidagi faoliyatni anglatadi.

Siyosat - bu muayyan davlatla r xokimiyati, siyosiy pa rtiyala r, ijtimoiy-siyosiy xa rakatla r, jamoat tashkilotla rining mamlakat ichki xayotida va xalqa ro maydonda xalqla r, millatla r, ijtimoiy gu ruxla rning maksad va manfaatla rini ximoya kilishga ka ratilgan faoliyatidi r.

Siyosat xa r kanday jamiyatda xam davlat faoliyatini ifoda etadi. CHunki jamiyatdagi ba rcha ja rayonla r va muammola rning kuyilishi xamda ula rning xal etilishi davlat olib bo radigan siyosat bilan boglik buladi.

Siyosat eng yi rik ikki yunalishga - tashki va ichki siyosatga bulinadi. O'z navbatida ula r xam o'zining bi r necha ta rmokla riga bulinadila r. Bu e rda gap uning ta rmokla ri xakida emas, balki siyosatning ma'naviyat bilan munosabatla ri xakida bo rmokda.

Siyosat mamlakat ichki xayotida ikki yunalishda olib bo rilishi mumkin. Ula rning bi ri ta rakkiypa rva r, insonpa rva r, adolatli siyosat bulsa, ikkinchisi adolatsiz, reakcion siyosatdi r.

Mamlakatda fakat tu rli gu ruxla r va xa rakatla r xukm ronligini ta'minlashga, mexnatkashla r, xalq ommasi manfaatla riga zid bulgan, ula rni bi r-bi riga ka rama-ka rshi kuyishga va shu asosida to r doi radagi gu ruxla r manfaatla rini ximoya kiluvchi to'zumni saklab kolishga ka ratilgan siyosat - adolatsiz, reakcion siyosatdi

r. Bu siyosatning jamiyat va mamlakat miqyosida hukmronligi inson xukuklarining poymol etilishiga, mamlakat moddiy va ma'naviy boyliklarining talon-taraj kilinishiga, mamlakatda zo'rovonlik, joxillik, tekintirlik, ma'naviy va moddiy kashshoklikning vujudga kelishiga olib keladi.

Mamlakatda olib boriladigan bunday adolatsiz, reaksiyon siyosat nafakat uning ichidan emi rilishiga, balki xalqa ro munosabatlarida xam ob ru-otibo rining tushishiga olib keladi. Xullas, bunday siyosatning olib borilishi mamlakatni xalokatga olib keladi.

Adolatsiz, reaksiyon siyosatga karama-karshi ula rok tarakkiyptarva r, insonptarva r, ma' rifatptarva r siyosat mamlakat va uning xalqi manfaatlariga xizmat kiladi. Bunday siyosat eng avvalo inson zotini ulug'lashni, uning moddiy va ma'naviy manfaatlarini ximoya kilishni, mamlakatda tinchlik, barukarolikni tarminlashni maksad kilib oladi. Ilm, ma' rifat, madaniyatni, texnika, texnologiyani rivojlanti rish, fukarolarining zamonaviy bilimni egallashlariga keng yul ochish va gamxurlik kilish tarakkiyptarva r, insonptarva r, ma' rifatptarva r siyosatning muxim yunalishini tashkil etadi.

Bunday siyosatning ustivo rligi va ma'naviyatli tomoni shundaki, u mamlakatda mavjud muammolarini xal kilishda vazminlik vaziyatini vujudga kelti radi, xar kanday tupalon va beboshlikning oldini olishga, eng mu rakkab munoza rali muammolarini xam mo'zokoralar, baxslar yuli bilan xal kilishga yordam beradi.

Davlat tarakkiyotptarva r, insonptarva r, ma' rifatptarva r siyosat olib borishni maksad kilib olgan va unga amal kilgan bulsa, u albatta tashki siyosatda xam o'zga xalqlarining e rlarini to rtib olish, ularni aso ratga solish, talonchilik kilish kabi tajovo'zkor siyosatni emas, balki barukhar davlatlar bilan tinch-totuv yashash, o'zaroxamkorlik kilish siyosatini olib boradi. Tashki siyosatda bunday yulni tutgan davlatlar kum rollanish uchun ketadigan xarajatlarini mamlakatning ma'naviy va ma' rifiy rivojlanishiga sarflaydi. Mustakil O'zbekistonda Prezidentimiz Islom Karimovning bevosita raxnamoligida xam ichki xam tashki siyosatda tarakkiyotptarva r, insonptarva r va ma' rifatptarva r siyosat olib borilmokda. Buning natijasida O'zbekistonning xalqa ro maydonda ob ru-otibo ritoborashib borilmokda. U tanlagan yul jaxondagi mamlakatlartomonidan tan olinmokda. 1997 yil mamlakatimizda «Inson manfaatlarini» yili, 1998 yil «Oila» yili, 1999 yil «Ayollar yili» sifatida iz koldirdi. 2000 yil esa «Sog'lom avlod» yili sifatida utmokda. Siyosatning ma'naviy xayotga real ta'siri mamlakatda ma' rifatni, ilm-fan, adabiyot va san'atni rivojlanti rish tug risida kum rsatadigan amaliy ishlar namoyon buladi.

O'z navbatida fukarolarining yo'qsak ma'naviyatga va ma' rifatga ega bulishlarini mamlakatning xar tomonlama rivojlanishiga o'zining ijobiy ta'siri kum rsatadi.

Ma'naviyat va ma'rifatga tayangan mamlakatda tinchlik, barokorlik hukmroq bo'ladi va u ta'kid qilish kerak. Ma'naviyati va ma'rifati yo'qsak xalqning davlati ham xalq tomonlari yo'qalib bo'laydi. Unday davlat, mamlakat va xalqni zararlilik siyosati va kuzatish yo'ridami bilan o'ziga karamatlashi mumkin, ammo ma'naviy jihatdan batamom karamat bo'lmaydi. Bunga quyidagi fikr misol bo'la oladi. CHo'r Rossiyasi Turkistonni istilo etgach, shartkor olim V.V.Bartold (1869-1930) bu ulkaga bitta nechta bo'rtish buyurib, shu Sankt-Peterburg fanlar akademiyasi madaniy kengashida xisob berdi. U o'z xisobotida shunday ta'kidlaydi: «Biz shu paytgacha madaniy saviyasi o'zimizdan ancha past bo'lgan xalqlarning e'loni rini bosib oldik. Endi bulsa, Turkiston misolida tamoman teskari axvolga duch kelib turibmiz... Turkistonliklar bizning xalqiy ustunligimizga tan berishdi, ammo ma'naviy ustunliklarimizni tan olishganlarini yo'q. Vazifa shuni tan oldi rishdan iboratdir... To'g'ri shuni tan olinmas ekan, biz o'z-kesil galaba ko'zondik deb ayta olmaymiz»^[1]. Buni izohlashga xojat bulmasa kerak. Ma'naviyat o'zining salohiyati bilan xalq va mamlakat xayotida siyosatni tugatir, adolatli, insonparvarlik yunalishida olib borishda katta ahamiyatga ega bo'ladi. Davlatning kuch-kudrati, uning barokorligini ta'minlashning muxim omilla ridan bitta siyosatni ana shu yunalishda olib borish sanaladi. Ayni vaktida ma'naviyat davlat siyosatini ommaga etkazib turishga yakindan yo'ridam berdi.

Ma'naviyat va hukuk bitta-bitta bilan boglikdir. Jamiyat, davlat doirasida hukuk normalarining belgilanishi odamlarining kaysi da rajada ma'naviyatga ega bulishlari riga boglikdir. Mamlakat miqyosida kabul kilinadigan konstitutsion konunlar va boshka normalativ xujjatlarining da rajalarini shu mamlakat fukarolarining ma'naviyati va siyosiy madaniyatini ifoda etadi. Bu masalaning bitta tomoni.

Ikkinchidan, konstitutsion konunlar va boshka normalativ xujjatlar fukarolarining hukuk va e'tiqonliklari, bu rishlari rini va davlat siyosatining yunalishlari rini fukarolarining ma'naviyati rivojlanishi da rajalariga mos ravishda rasman belgilab berdi. Ammo shuni alohida ta'kidlash lozimki, yo'qo ridan turib konun kabul kilish xalq kanday yo'qsak da rajadagi konun va normalativ xujjatlar fakat fukarolarining ma'naviy salohiyati va siyosiy ongi da rajasidagina amal kiladi, undan na riga utay olmaydi. Aslini olganda, odamlarining ma'naviyati va siyosiy ongi kabul kilinadigan konunlar va boshka xujjatlarida belgilanadigan rasman normalardan yo'qo rini bulishi kerak. Ana shundagina fukarolar jamiyatning ta'kid qilishida faol ishti roq etadilar.

Agar fukarolarining ma'naviyati va siyosiy ongi kabul kilingan konunlar va boshka xujjatlarining da rajalaridan o'rkada koladigan bulsa, u konunlar va xujjatlar kanchalik fukarolar manfaatlarini ifoda etmasin, ular kogo'zda kolib ketave radi. Bunday xolatda jamiyat xayotida ikki salbiy xolat hukm suradi. Birinchidan, fukarolar bilan davlat u'rtasida, masofa o'zoklashib bo radi; ikkinchidan, ta'kid qilish xakida aytiladigan so'zlar bilan real xayot bitta-bitta riga tug

ri kelmay koladi. Bu esa jamiyat ta'rakkiyotiga salbiy ta'siri kuzatilib, bunga yul ko'ymaslik uchun davlat o'z fukaro rolini ma'naviyatini rivojlantirish va siyosiy ongini ustirish tug'risida gamxurlik kilishi talab etiladi.

Mustakil O'zbekiston davlati Prezidentimiz Islom Karimov rahbarligida fukaro rolini ma'naviyati, siyosiy va xukukiy ongini ustirish sohasida doimiy gamxurlik kilib kelmokda. Buni mustakil Vatanimizning birinchi asosiy konuni xisoblangan Konstitutsiyamizda yakkol kuzirishimiz mumkin.

Bu Konstitutsiyada mamlakatimizda kuzirilmokchi bulgan adolatli, demokratik, hukuk ustivorligiga asoslangan jamiyat kuzirishning yunalishlari belgilab berilgan. Mustakilligimizning mohiyati va imkoniyatidan kelib chikib fukaro rolini rimizning hukuklari, erkinliklari, bu rehla rining nomlari belgilab kuyilgan.

Konstitutsiyamizda milliy xususiyatlarimiz va kadriyatlarimizdan kelib chikib, bir kato r hukukiy nomlari belgilanganki, u xalqimiz ma'naviyati, kalbi va ruhियati kuzirishlari o'zida ifoda etgan. Jumladan, «Voyaga etmaganlari, mexnatga layokatsizlari va yolgiz keksalarining hukuklari davlat ximoyasidadir» (45-modda), «Xotin-kizlari va erkaklari teng hukuklidi rlar» (46-modda), «Oila jamiyatning asosiy buginidari, xamda jamiyat va davlat muxofazasida bulish hukukiga ega» (63-modda), «Davlat va jamiyat etim bolalarni bokish, tarbiyalash va ukitishni ta'minlaydi, bolalarga bagishlangan xayriya faoliyatini ragbatlantiradi» (64-moddaning 2-kismi), «Onalik va bolalik davlat tomonidan muxofaza kilinadi» (65-moddaning ikkinchi kismi).

Kuzirilib tuzilidik, Konstitutsiyadan keltirilgan xalq birlar moddada davlatimizning fukaro rolini hukuklari, erkinliklari rini ta'minlash, ularni moddiy va ma'naviy jixatdan ustirish tug'risida kuzirayotgan gamxurligi o'z ifodasini topgan. Mamlakatimizda fukaro rolini rimizning hukukiy bilimlari rini oshi rish tug'risida izchillik bilan siyosat olib borilmokda. Jumladan, 1996 yil 11-13 sentyabrda Toshkentda inson hukuklari rini ta'minlovchi milliy muassasalarining faoliyatiga bagishlangan xalqaro semina r utkazildi. Bu semina rda inson hukuklari rini ta'minlashdek eng dolzarb masala muxokama etildi. Prezidentimiz farmoni bilan inson hukuklari buyicha O'zbekiston Respublikasi milliy Markazi tashkil etildi. Bu davlatimizning umuminsoniy ma'naviy kadriyatlarini ta'minlash yulidagi dadil kadamidir.

Xalq birlar fukaroning o'z hukuk va bu rehla rini bilishlari, unga amal kilishlari jamiyat xayoti uchun, mamlakatda barokarolikni va konunlarning ustivorligini ta'minlashda katta amaliy ahamiyatga ega.

Mamlakatimizda ma'naviyatimizning muxim omili sifatida milliy tilimizning yoshlarimiz tomonidan chukur o'zlashtirilishi, uning chinakam davlat makomini olishi zarurligi muntazam ta'kidlanib kelinmokda. Xalqatda bu borada juda katta ishlar amalga oshirildi.

Davlat tili tug risida konun kabul kilinganligiga (1989 yil 21 oktyab r) 10 yildan oshdi. Tilimizga be riladigan bunday imkoniyat uchun kanchadan-kancha millatpa rva r odamla rimiz ku rash olib bo rdila r. Lekin vakt utishi bilan «xis-xayajonla rimiz» sunib bo rmokda. Ammo bi r kato r joyla rda davlat tilini jo riy kilish konika rsiz axvolda akaniga achinasan kishi. Xususan, xujjatla r rus tilida tuldi riladi, xisobotla r rus tilida talab kilinadi, majlis bayonla ri rus tilida olib bo riladi.

Bugungi kunda kuchala rning nomla rini millatimizning fan, madaniyat va davlat a rbobla ri nomla riga almashti rish xam konika rsiz xolatdaligi xakikatdi r.

Aslida davlat tilini ba rcha jabxala rda jo riy etish buyicha respublika, viloyatla r va shaxa rla rda maxsus xay'at to'zilgan. Bunday xay'atla rning ishi xam sust, talab da rajasida emas. Bu xol albatta ma'naviyatimiz rivojiga o'zining salbiy ta'si rini utkazadi.

Konunla rni bilish, ula rga itoat etish, o'z xukukla rini, a rkinlikla rini va bu rchla rini tushunib etish xa r bi r fuka roning yo'qsak ma'naviy fazilati. Bu adolatli, demok ratik, xukuk ustivo rligiga asoslangan yangi jamiyat ku rishning xam kafolatidi r. Xuddi shu ma'noda yoshla rimiz, talabala rimiz xukukiy bilimla rni chuku r o'zlashti rishla ri va siyosiy onгла rini rivojlanti rishla ri bugungi kunimizning eng dolza rb muammosi xisoblanadi.

Xokimiyat o'z moxiyati va makomiga ku ra raxba rlik va xukm ronlik kilish munosabatla rini ifoda etuvchi tushunchadi r. Xokimiyat aloxida shaxs, gu rux, odamla r, tashkilot, siyosiy pa rtiya, davlatning ijtimoiy xamko rlikning boshka ishti rokchila riga kuch ishlatish yoki kuch ishlatmaslik vositala ri va uslubla ri yo rdamida o'z i rodasini utkazish va ula rning xa rakatla rini boshka rishni anglatadi.

O'zbekiston Respublikasi mustakillikka a rishgach, davlat xokimiyat va boshka ruvido rala rini yangitdan tashkil etdi. Natijada yangi davlat o rgani - viloyat, shaxa r va tuman xokimligi boshka ruvi vujudga kelti rildi. Xokimlikla r o'z faoliyat doi rasida O'zbekiston Respublikasi konunla rini, P rezident fa rmonla rini, davlat xokimiyati yo'qo ri o rganla rining xukukiy xujjatla rini amalga oshi radila r, respublika va maxalliy axamiyatga molik masalala rni muxokama etish, xayotga jo riy etishda bevosita ishti rok etadila r. SHu jumladan, xokimlikla r davlatning ma'naviyat va ma' rifat soxasidagi siyosatini amalga oshi rishda xam mas'uldi rla r.

Ma'naviyat xokimiyat tizimida tu rli tabaka, tu rli toifadagi axolining umumiy manfaatla rini o'zida mujassam etib, ula rning bi r mamlakat fuka rosi sifatida umumiy ehtiyojla rini kondi rishning muxim omili sanaladi.

Mustakil O'zbekiston xalqi o'z oldiga xukukiy demok ratik davlatni ba rpo etishni maksad kilib kuygan. Bu maksadning sama rali amalga oshishi davlat boshligi va joyla rdagi xokimla rning dunyoka rashi, ogi r paytla rda eng makbul va eng tug ri yunalishni tez anglab olish kobiliyati bilan boglik. Da rxakikat, jamiyat

va insoniyat ta'rakkiyotida shaxsning roli benixoya katta. Raxbar – shaxsning ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy barkamolligi, kanday maksad va goyalar bilan yashayotganligi muxim ahamiyatga ega. SHuning uchun xam SHA rk donishmandlari xokimiyat tepasida turgan kishi kanchalik dono, aklli va sezgir bulsa, bu ush davlat, uning xalqi uchun xam shunchalik katta baxt deyishgan. YA'ni SHA rk mutafakklari davlat va jamiyat, podsho va raiyat xakida yozganda, nufuzli insonning ma'naviy etukligiga, pokligiga asosiy e'tiborini karatib, adolat, rostlik, mer-shafkat, saxovat va kanoat kabi sifatlarini ximoya qilganlar.

Buyo'q mutafakklari Abu Nasr Farobiy «Fozil kishilar shaxsini» nomli asarida davlatni boshkaruvchi raxbar shaxsning unikki fazilatini sanab utadi. Uning fikriga kura, raxbar avvalo soglom, aklli, xushyor, zakovatli odam bulishi, kalbida adolat tuygusi jushu rib turishi, dustu dushmanini, rost va yolg'onni ajratadigan bulishi kerak. Davlatni fozil kishilar boshkarishi lozim. Fozil kishilar kupaygan shaxslarda osoyishtalik, farovonlik xam buladi, deb kurasatadi.

Yo'qo ridagilar dan kelib chikadigan bulsak, xozirgi mustakillik davrida davlat raxbaridan, xokimiyat tizimida ishlayotganlardan juda katta mas'uliyat va fidoiylilik talab etiladi. Xokimiyat tizimidagi xarbiy raxbar shaxs butun xayot zavkini mashakkatga almashtirgan, o'z xayoti va jonini mamlakat va xalq xayoti yuliga tikkan vatanparvar, xalqparvar, xalol, pok, tugri - kuyingchi xar tomonlama yo'qsak ma'naviyatli, barkamol inson bulishi kerak.

Prezidentimiz Islom Karimov xalq deputatlari Samarqand va Navoiy viloyatlari Kengashlarining navbatdan tashkari sessiyalarida so'zlagan nutklarda ta'kidlaganidek, lavozim kishiga kibru xavo, boylik tuplash va kayfu safo uchun berilmaydi. Aksincha, u yo'qsak mas'uliyatni, xayotning butun roxat-farogatidan kechishni, kerak bulib kolganda o'zidan kechishni talab kiladi. Bunday karash xarbiyrimiz uchun, shu jumladan, ayniksa xokimiyat tizimida ishlayotganlardan uchun odatga aylanishi, xayotimizga singib ketishi kerak.

Raxbar xodimlar o'z xayot faoliyatlarida davlatchilik, el-ulusni boshkarishda adolat, vatan, xalq manfaatini xar naradan ustun kuyish tamoyillariga amal kilishlarini yo'qsak ma'naviylik mezonlariga mos tushadi. Agar raxbar xodim ayshu-ishratga berilib, o'zining talabchanlik, tashkilotchilik va raxbarlik burochini unutib kuysa, usha joyda konunga rioya kilish, tartib-intizom masalalarini kolipdan chikib ketishi tabiiy xol. Raxbar o'z faoliyatida maxalliychilik, oshnagogayniga rchilik, karindosh-urugchilik kabilariga yul kuysa, bu ta'rakkiyotimiz va tinch-farovon xayotimizga xavf soladigan taxdidga aylanadi. Xokimiyat tizimidagi raxbar xodimlarining ma'naviy kiyofasidagi bunday salbiy illatlar jamiyatimiz, mustakilligimiz uchun katta xavf ekanligi Islom Karimovning «O'zbekiston XXI asr busagasida: xavfsizlikka taxdid, barkarorlik shartlari va ta'rakkiyot kafolatlari» asarida keng, atroflicha bayon kilib berilgan. Gap shundaki, xokimiyatning boshkaruv tizimida ishlayotgan raxbar xodimlar amaldan magrurlanib, boshi

aylanib, o'z faoliyatida maxalliychilik, oshna ogaynichilik, u rug-aymokchilik illatiga yul kuysa, bunday raxba r xudbinlik kasaliga ducho r bulib, oyogi e rdan o'ziladi. Ёl-ulus naza ridan koladi. P rezidentimiz aytganidek, raxba rla r kelib ketadi, Ёl, xalq koladi. Lekin ana shu raxba r xalq kunglidan o'ziga joy topa oldimi? Ёsda koladigan bi ro r xay rli ish kila oldimi?

Kimdan bog koldiyu, yaxshi nom, yaxshi xoti ra kolayaptiyu, kimdan yomon nom, dog, isnod kolayapti, buni odamla rning o'zla ri aj ratib oladi^[2].

Xulosa shuki, mustakilligimizni mustaxkamlash, xalq ishonchini kozonish uchun xokimiyatni boshka ruv tizimiga ma'naviy ba rkamol shaxsla rni jalb kilish ta rakkiyotimizning muxim sha rti xisoblanadi.